Jens Rosing som fortæller og indsamler af mundtlige traditioner

Af Inge Kleivan

»Grønlands umådeligt rige sagnverden er ikke blot et stykke kulturhistorie, der nu omhyggeligt er »ført til bogs«. Sagn og saga er stadig en vigtig del af tilværelsen i dagens Grønland. Man kan ikke – som artiklens forfatter – færdes med rensdyrjægerne i fjeldene eller rejse i båd langs kysten eller i fjordene uden at man får fortalt sagnene eller hører om de traditioner, der knytter sig til landskaberne og menneskene, der har levet dér«.

Sådan indleder Jens det afsnit om *Sagn og tro*, som han har skrevet til bogen *Grønland*, redigeret af Palle Koch (1975). Der er få, der er så åbne over for en god historie som Jens, og det er endnu færre, der som han er i stand til at fortælle en historie videre, så det bliver en oplevelse for tilhørerne. Hans store kultur- og naturhistoriske indsigt kommer ofte til udtryk med et strejf af humor.

Jens fortæller historier både på grønlandsk og dansk, men han har valgt at skrive på dansk og giver sig nødigt i kast med den grønlandske retskrivnings mysterier, hverken i den gamle eller den nye form. Kun artikler, som er trykt i tosprogede publikationer, foreligger også

Ved arbejdsbordet i Humlebæk.

på grønlandsk, og de synes at være oversat af andre. Men iøvrigt har Jens optaget mange fortællinger på bånd, og han har flere gange gjort interesserede opmærk-

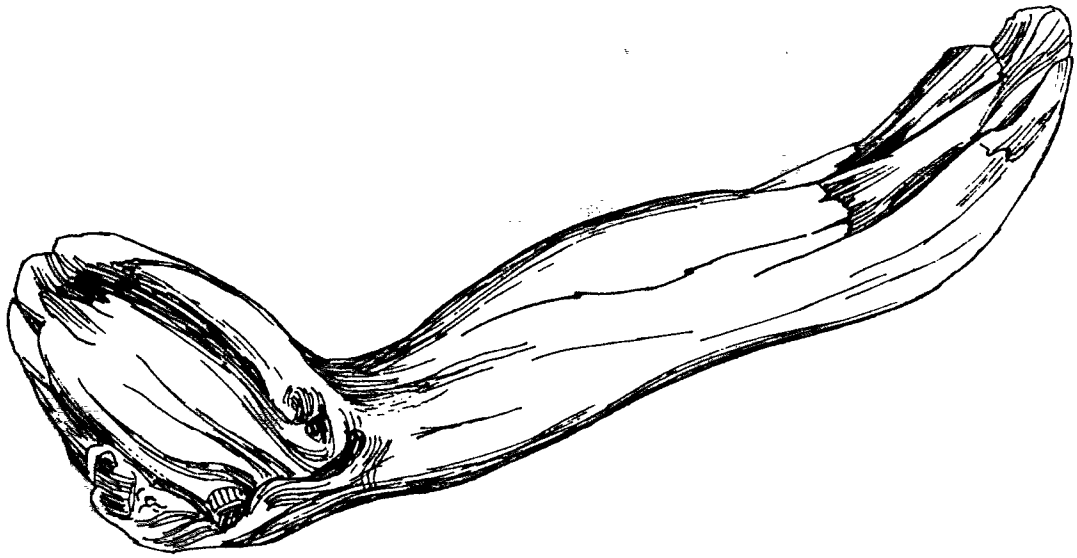

»Det var en kold og tåget dag, et par kammerater og jeg kom sejlende langs Disko-øens kyst, pludselig dukkede en sort ting ud af tågen. Vi troede først, det var en skarv. Det viste sig at være en rod-ende fra en drivtømmerstamme. Stammen var så vanddrukken, at kun rod-enden stak op over vandet. Resten af stammen anedes som en kølvandsstribe i spejlet. I de lange, blanke dønninger bar den sig frem som et eventyrvæsen« (*Qissiat/Drivtømmer* 1981).

som på, at disse optagelser er tilgængelige. Der er således mulighed for, at der engang kan komme grønlandsksprogede udgivelser baseret på det originale materiale.

Jens er som en grønlandsk forfatter, der formidler grønlandsk kultur på dansk, højt værdsat af sine mange danske læsere, og Dansk Forfatterforening viste ham i 1979 den anerkendelse at tildele ham foreningens populærvidenskabelige pris. Hans rigt illustrerede publikationer kendes og læses naturligvis også i Grønland, hvor hans mangeartede indsats ligeledes har ført til forskellige udmærkelser. I det følgende vil jeg lade Jens selv komme til orde i det håb, at det vil give mange lyst til at læse eller genlæse, hvad Jens har fortalt, og til at se nærmere på de mange tegninger, som supplerer de fleste af de ting, han har skrevet.

Morten Skævfod

Nytårsaftensdag 1952 bragte Information en kronik af Jens med overskriften *Morten Skævfod* illustreret med et par af hans tegninger. Det var ikke det første, han satte på tryk, men det var nok det første af hans skriverier, jeg læste, og Jenses sproglige opfindsomhed i en grønlandsk sammenhæng fik mig til at klippe kronikken ud. Her kommer et par korte uddrag fra det gulnede udklip med beretningen om Jenses bekendtskab med en hare på højderyggen bag Itinnera:

»Når Morten vendte ansigtet til, saa man, at den var helt mørk af ælde omkring skaaret. Saadan er det nu engang med sneharer; de bliver »sortskæggede« med alderen. Pludselig anede haren ugler i mosen. – Den rejste sig helt op paa tæerne og smaahoppede. Saa luntede den af, underligt viftende med den

venstre bagfod. – Fra den dag fik den navnet »Morten Skævfod«. En hel uge forsøgte jeg jagt paa den, men en skønne dag forsvandt den sporløst fra højderyggen...«

Et par måneder senere genkender Jens Morten Skævfods spor i sneen og genoptager jagten:

»Pludselig bliver øjnene taget af en lille bevægelse nede i dalen. Jo, minsandten, en hare er paa vej til fjelds. Kikkerten frem. – Jeg ligefrem taber vejret ved at genkende min sortskæggede »lidenskab«, der med vinden legende i sin snehvide dragt styrer op mod mit sæde.

Morten Skævfod kommer tilsyne paa en sneskavl og hopper op paa en stor, flad sten, der rager op af sneen. Den skuer ud over de stivfrosne vidder – utilnærmelig som altid. Intet under, for Morten har været igennem alle de forskrækkelser, et hareliv kan komme ud for. Han er en durkdreven ka'l, der ikke saadan uden videre lader sig hænge op i bagbenene...

Her smider jeg igen skiene og farer afsted efter den ni-livede haremis...«.

En kæmpekirkegård for insekter

Jagten på Morten Skævfod fandt sted samme år, som Jens havde startet tamrensforsøget i Itinnera. Jens havde i årene før flere gange været i Norge for at sætte sig ind i problemer i forbindelse med renavl og for at lære i praksis, hvordan man vogter rener. I 1954 udgav han en illustreret dagbog fra et halvt års ophold i Hallingdalen: *Den dragende flok*, som indeholder et væld af iagttagelser, ikke bare af rener, men af alle fjeldets dyr:

»På den anden side af bræen sprang en fjeldhare. Som vi plejer i Grønland, råbte jeg »itek« (hale) efter den. Den satte sig smukt på halen og rejste ørerne. Så stak den af og forsvandt over fjeldet. Det er den eneste nordmand, jeg har truffet, der forstod grønlandsk« (s. 75).

Jens har også haft øjnene åbne for nogle af fjeldets mindste dyr, og han fremstiller overraskende og medrivende deres skæbne, som var det en menneskelig tragedie, der havde udspillet sig:

»Et stykke oppe kom jeg til en kæmpekirkegård – for småkryb. Tusindvis af døde fluer, myg og stankelben lå strøet ud over bræen. Solen havde varmet lidt, så de var sunket et stykke ned i sneen. Der lå de alle som i små, åbne grave. De var tydeligt nok døde af kulde. Benene var trukket helt op under dem. Man kunne forestille sig en spæd dødsrallen fra de tusinde omkomne.

JENS ROSING

Den dragende flok

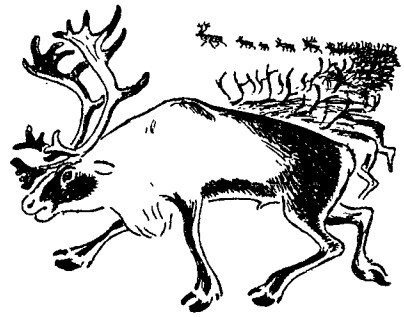

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Insekter er jo ellers ikke noget, man regner med, og de fleste ser man helst døde. Men denne kirkegård virkede næsten uhyggelig.

Længere oppe fangedes mit øje af en lille, gulbrun stribe i sneen. En død guldsmed! Måske havde den jaget fluerne og myggene herop og været medvirkende i denne kæmpetragedie i en miniatureverden. Dens vinger var klappet sammen og strittede ret i vejret. Hovedet med de store perleøjne var bøjet ned over det forreste benpar. Kroppen var bøjet hen over de øvrige som for at holde på den sidste smule livsvarme.

Da jeg tog den op, blev dens aftryk stående i sneen så fint, at man havde kunnet tage en afstøbning af den. Den kom ned i en tom tændstikæske og havnede i min lomme« (s. 74-75).

Den sidste foranstaltning skyldtes dog ikke, at Jens havde tænkt sig at begrave den, men at han ville bruge den som model til at tegne efter.

Katastrofer blandt dyr og mennesker

Jens kan indleve sig i dyrs vilkår, lige fra de mindste til de største. I *Havets enhjørning* (1986), fortæller han om sassat, narhvaler eller hvidhvaler, der er blevet indespærret af isen og må holde til i våger, og han tilføjer den mindre kendte oplysning, at også søfugle kan blive indespærret, så de kun kan stikke hovedet op gennem et lille hul i isen. »Hvad enten der er tale om sassat af hvaler eller søfugle, er det altid et drama så gribende, at det vanskeligt lader sig beskrive,« slutter Jens (s. 56), men forinden er det lykkedes ham at give læserne indtryk af den gru, der følger med en sådan katastrofe, oplevet fra dyrenes side.

Indlevelsesevnen gælder også menneskelige tragedier. I bogen om fundet af de otte mumier ved Qilakitsoq, som Jens gav titel efter stedets navn: *Himlen er lav* (1979), opfordrer han læserne til at sætte sig i de overlevendes sted:

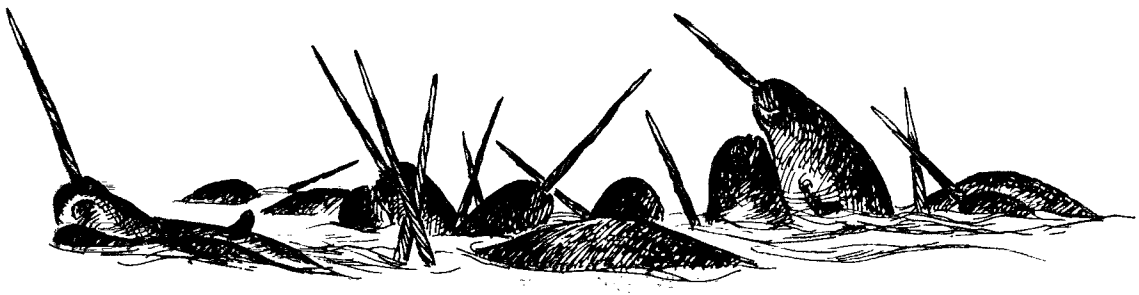

Sassat, narhvaler. (Havets enhjørning 1986).

»Henover ham (det største barn) ligger den lille, på maven, med hætten godt omkring ørene, også han; iøvrigt er han iklædt et par sparkebukser – strømper og bukser i ét – af blødt skind med hårsiden indad... Den først fundne grav indeholdt fem lig. Øverst lå som nævnt spædbarnet, iført en lille pels med anorakhætte og ellers en slags kravledragt. Neglene var – hvad allerede finderne havde bemærket – påfaldende lange og kloagtige. Tilsvarende iagttagelser har såvel i Grønland som i Danmark ført til den antagelse at negle fortsætter med at vokse til nogen tid efter at døden er indtrådt. I virkeligheden skyldes det kødets sammentrækning under mumificeringsprocessen« (*Himlen er lav* 1979:6-7, 21).

»Jeg har ikke ord for at skildre katastrofens omfang og den sorg den må have medført. Og hvis den der læser disse linier lægger bogen et øjeblik og forestiller sig at kvinderne i ens nære omgivelser alle omkom på én gang – og måske alle mindreårige børn med dem – så vil man forstå hvordan Qilakitsoq-mændenes situation var. Den tanke er vanskelig at rumme«.

Jenses bud på hvad det var, der var sket, lyder sådan:

»At de døde er blevet begravet samme dag kan der ikke være tvivl om, men bunkebegravelser hører nu engang til sjældenhederne. Hvad kan der være hændt disse mennesker? Ofre for sygdom? Tvivlsomt. Sultet ihjel? Heller ikke, dertil ser de for velnærede ud. Det mest nærliggende er nok at de for 500 år siden kom sejlende i deres *umiaq*, konebåd, for at tage vinterboplads ved Qilakitsoq, lige neden for findestedet. Et stort strandet isfjeld kan da have kælvet, hvorved bådelaget er omkommet i et ælte af is i den voldsomme flodbølge. Netop for at værge bopladsens huse mod flodbølger fra kælvende isfjelde ligger de langt tilbagetrukket fra bopladsterrænet, en 35-40 meter fra stranden og en halv snes meter over havet.

Mændene som i deres kajakker har fulgt kvinderne i konebåden har reddet sig og har bjærget de døde og båret dem de godt halvtreds meter til fjelds for at begrave dem under klippeudhænget, hvor ingen regn eller sne falder og hvor solen kun ved sommertid meget kort rammer gravstedet. I 500 år blev de bevaret takket være konstant tørke og skygge.

Den omhyggelige gravlægning skal nok forklares ved at bopladsens omkomne kvinder og børn skulle have det godt og have den smukkeste udsigt man kunne finde. Og ikke nok med det, de skul-

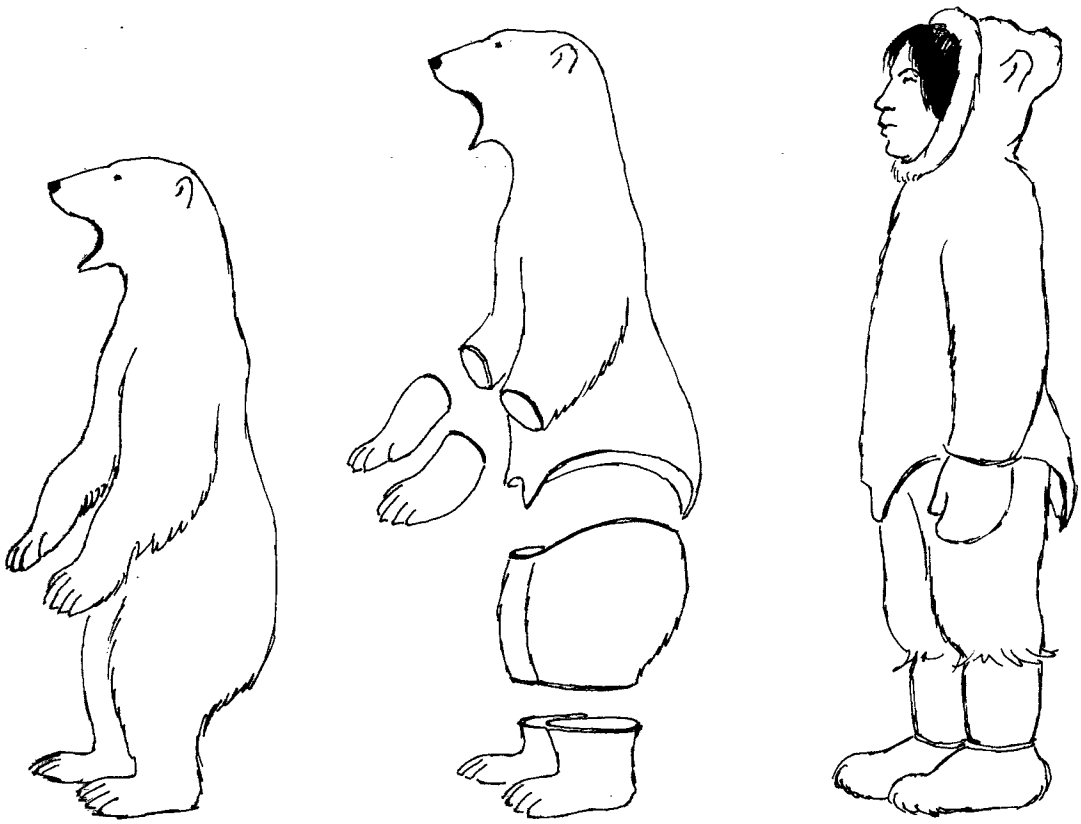

»Når en kvinde syr en pels genopbygger hun i virkeligheden en dyreham. Pelsen bliver i hele sit væsen og hele sin fremtoning som månemandens. En dyrepels man har krænget af. Ansigtets åbning er dyrets gab, ærmerne dets forben, køn og hale er ikke glemt...

De omhyggeligt og klart afstukne kantninger langs alle pelsens åbninger er præcise markeringer af de led man har lagt snit i for at kunne trække pelsen af dyret. De dræbte fangstdyrs sjæle skulle man tækkes ved at ofre til dem, og blev den rette fremgangsmåde fulgt vendte dyret tilbage og lod sig fange påny. Denne forestilling ligger også til grund for at man genopbygger et dyrs »betræk« når det efter beredningen skal sys til beklædning. For ved at lade dyrets pels genopstå uforandret viser man det den ærbødighed som dets sjæl har krav på – og mennesket får til gengæld dyrets evne til at stå igennem i den barske natur« (*Himlen er lav* 1979:34-35).

le også være beskyttet mod den barske natur« (s. 31-32).

Bogen handler iøvrigt om livsvilkårene for Qilakitsoq-beboerne med tilhørende smukke og informative tegninger og akvareller af landskabet, fangstdyrene, fangstmetoderne, mumierne og deres påklædning.

Jens besøgte som leder af landsmuseet i Nuuk fundstedet i påsken 1978 og var med til at fjerne to af de mumificerede (indtørrede) døde, og den følgende sommer blev også de øvrige mumier midlertidigt bragt til København til nærmere undersøgelse. Allerede året efter udgav Jens sin bog. Samtidig blev der sat et stort tværfagligt samarbejde i gang i København med omkring 100 deltagere, mikrobiologer, fingeraftryksekspertер, øjenpatologer, hygiejnikere, tandlæger,

»Himlen er lav«.

antropologer, etnografer og mange andre fra 37 forskellige forskningsgrene. Resultatet blev både en videnskabelig publikation og den populærvidenskabelige bog *Qilakitsoq: De grønlandske mumier fra 1400-tallet* (1985).

Undersøgelserne kunne ikke bekræfte teorien om, at kvinderne og børnene døde, da deres konebåd kæntrede, fordi et isfjeld i nærheden kælvede. Der er nemlig ikke på mumierne eller på dragterne og skindene fundet et eneste korn af de karakteristiske mineraler, som findes i sandet på de nærliggende strande, hvor de omkomne ville være blevet bragt i land. Det kan heller ikke påvises, at de er druknede, og det er iøvrigt heller ikke muligt at afgøre, om de er døde og gravlagte samtidigt, eller om de er døde af forskellige årsager og måske med årtiers mellemrum. Kun i et enkelt tilfælde har det været muligt at påvise den formentlige dødsårsag, nemlig kræft (s. 97-98, 101-102, 115).

Styrken ved *Qilakitsoq: De grønlandske mumier fra 1400-tallet* er de talrige detaljerede oplysninger, som ikke forelå, da Jens lavede *Himlen er lav. Qilakitsoq* er på 216 sider med mange fotografier og nye og gamle tegninger, både sort-hvide og i farver. Der er også kommet en læselig bog ud af de mange rapporter, fordi de er sammenskrevet af en redaktionskomité bestående af Jens P. Hart Hansen, Jørgen Meldgaard og Jørgen Nordqvist. Jenses bog, som er meget mindre, 55 sider, har sin styrke ved at være én mands værk, både hvad angår teksten og illustrationerne. *Himlen er lav* er i sagens natur også mere overkommelig at læse end *Qilakitsoq,* og den er på ingen måde blevet overflødig.

»Himlen er lav«.

Havets enhjørning
Jens bruger til tider skriftlige kilder ikke bare som forlæg til sine tegninger, men også til selve teksten. Det ses bl.a. i bogen om narhvalens kulturhistorie, biologi og levevis. Det er dog det mindste, Jens har læst sig til. Bogen indeholder et væld af iagttagelser af og forestillinger om narhvaler, som Jens gennem årene har indsamlet i Grønland. Det er ikke alt, han tager for gode varer. Det gælder bl.a. påstanden om, at nogle af de narhvaler, som har brækket deres tand, har fået den plomberet med bevidst hjælp af artsfæller. Der er, siger han, snarere tale om, at to hvaler er gået til frontalt angreb på hinanden, og at en hel tand derved ved et tilfælde er blevet stødt ind i en knækket tand, hvorefter den er brækket af. Han har dog syntes, at historien om hvordan narhvaler i fællesskab laver plomberinger, var så god, at han har illustreret den.

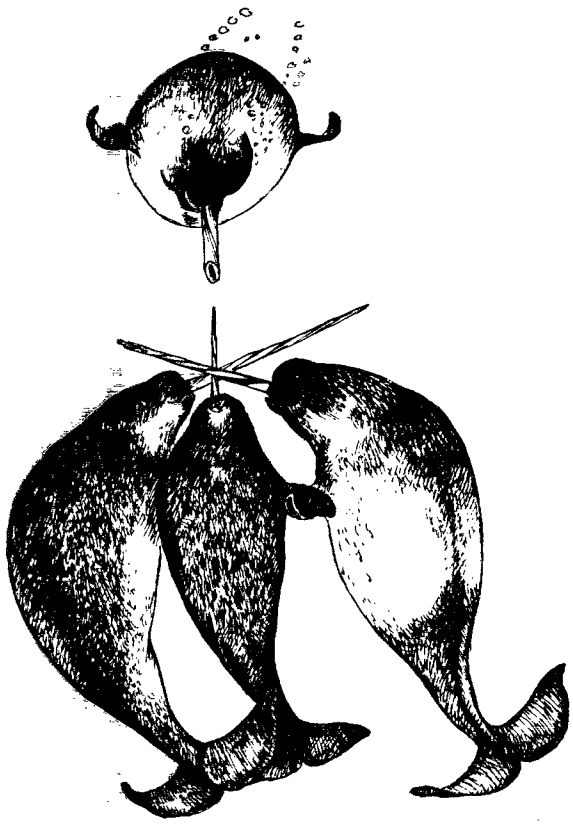

»Den bedste af historierne, som jeg har hørt, er fra Østgrønland, men også kendt i Vestgrønland: Når en narhval brækker sin tand og derved blotter nerven i den, får den i det kolde vand en forfærdelig tandpine, men det ved de andre hanner råd for. To store hanner klemmer en ung hval med en endnu kort tand mellem sig og holder den fast, indtil den uheldige narhval med den brækkede tand får drevet den lilles tandspids ind i hullet på sin knækkede tand og brækker spidsen af« (*Havets enhjørning* 1986:31).

Jens lader den grønlandske fanger Nikolaj Jensen afslutte bogen om narhvalen med beretningen om den gang, han sammen med en kammerat var på jagt efter to gamle narhvalhanner ud for en stor bræ i Melville bugten, en historie om hvor små menneskene er i Grønlands natur:

»Den hval, som Nikolaj havde udset sig, kom op én meter fra agterenden af kajakken og udstødte et brøl, så Nikolaj nær var sprunget ud af fartøjet af bar forskrækkelse. Det andet dyr, der nu var advaret, kom slet ikke op. Samtidig med sit varselsbrøl slog hvalen så voldsomt med krop og halefinne, at himmel og hav stod i ét om Nikolaj. Han blev i sin kajak slynget ind mod bræen og endte med ryggen til den position, han havde før. Så begyndte bræfronten at knage...«.

De to fangere kom væk i en fart.

»Dagen efter kælvede bræen – dagen igennem lød drønene. Enorme isfjelde sejlede ud gennem pakisen. Så langt øjet rakte mod syd, nord og vest var der intet vand at se. Nikolaj sluttede sin fortælling

Nikolaj Jensen 1986. »Havets enhjørning«.

med ordet »alaa« – det var tæt på!« (s. 79).

Mødet med den nysgerrige sildepisker

Jens har selv prøvet at være tæt på en hval i en spinkel båd. I det lille tryk *Ameralik* (1967) fortæller han om den gang, han i midten af 1950erne sammen med to andre ankrede op med en motorbåd ved Tuapassuit i Ameralik fjorden og roede i land i en sejldugsjolle. I en pludselig storm sank motorbåden, og Jens og en kammerat måtte ro den lange vej til Nuuk. Undervejs råbte kammeraten pludselig: »Se der!«

» – Og idet jeg retter blikket agterud, ser jeg den komme fra dybet, indhyllet i en kappe af morild. Hvad det var faldt mig i øjeblikket ikke ind. Som om det var den bedste redning, klamrede jeg mig til masten, alt imens den lange elegance gnistrende kom nærmere. I et kort nu inden den brød havspejlet, stod den klart i hele sin gruopvækkende skønhed, en lille nysgerrig sildepisker. Den var så tæt på, at man kunne skelne dens konturer, dens slanke forluffer med det hvide tværbånd var strakt ud til siderne, og på dem kom den svævende gennem »stjernehavet« i rasende fart, uden at den tilsyneladende rørte en muskel. Ud af mundvigene stod store striber af morild.

Idet Lars med et ryk kastede vores lille jolle ud til styrbord, brød hvalen bølgerne. Den fortsatte sin fremfart i en bue – der lød et knald, da den blåste. Omkranset af fosforgrønt lys forsvandt den igen i dybet, stadig uden at have røbet en eneste trækning.

Et sprøjt af vand stod ind over båden. Vores sejldugsjolle var 4,5 m lang og knapt en meter bred, den lille sildepisker var vel omkring en meter længere«.

De sender et par skud efter den:

»De ramte som et dumpt knytnæveslag umiddelbart foran forluffen, hvalen stivnede og væltede langsomt om på venstre side, alt imens den drejede hen imod os. Med den hvide riflede bug opad strøg den tæt ind under kølen – og sank. Som vi passerede dens position, rejste der sig en stor blank hvirvel, der eksploderede lige bag styreåren, hvalens sidste slag med halefinnens brede vifte« (s. 10-12).

Hvalfangst i åben skindbåd

Jens har ikke haft mulighed for at opleve tidligere tiders fangst på betydeligt større hvaler fra de store åbne skindbåde, umiaq'erne, der på hvalfangst blev padlet frem, men det har ikke hindret ham i at give en levende skildring af, hvordan det gik til:

»Den forreste umiaq nærmer sig en af hvalerne, der langsomt glider gennem vandet. Snart ses kun den store pukkel og blæsehullernes tue over vandet, men så stikker den krumme næseryg op, og det enorme dyr tegner sig mod det grå vand, en imponerende brunsort silhuet, kun snude og hale er hvidgrå. Hvalen er mæt og dorsker rigtigt i overfladen. Harpuneren løfter sit våben, padlerne lægger kræfterne i på det sidste lille stykke, og umiaqen farer afsted. Af al sin kraft og støttet af bådens fremdrift driver harpuneren våbnets spids langt ind i hvalens krop lidt over forluffen. Dyrets opvågnen er forfærdelig, – først synes kæmpen som lammet, men så står alt i ét. Bådsbesætningen aner ikke, om man stadig er på højkant, vandet står i et grøngråt brod over båd og mandskab, den brede bagluffe pisker højt over dramaet. Det hele har varet et kort nu. Umiaqen gynger på det oprørte hav. Den bageste fangstblære farer over vandet – og forsvinder. Umiat sætter efter hvalen. Fra andre både sættes endnu flere liner og blærer fast. Denne gang er man heldig, hvalen er snart kørt træt, og umiat sejler helt op på siden af den. Endnu mens kæmpen er rørig, springer mænd op på dens ryg bevæbnet med kniv og lanse. Endelig vælter hvalen om på siden«.

Denne jagthistorie indgår i en kalender for året 1968 udgivet af Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, hvor Jens i tekst og udvalgte billeder skildrer Grønlands historie fra den tidligst kendte bebyggelse og frem til kolonisationens første år. Det er formodentlig den af hans publikationer, der er nået ud til flest mennesker.

Sangen om det »menneskegjorte fjeld«

Til de mange illustrationsopgaver Jens i tidens løb er blevet opfordret til at påtage sig, hører også udsmykningen af det plankeværk, som sidst i 1960erne dækkede Bikubens byggeplads på Axeltorv i Helsingør. Billederne gengav motiver fra Helsingør ligefra en kæmpekran på det daværende skibsværft til Ellehammers fly fra 1906 på Teknisk Museum. Men Jens har også sørget for at få et par motiver med, som har tilknytning til Grønland: En gengivelse af et kalkmaleri i Mariekirken, som forestiller Hans Pothorst, som var en af lederne af en ekspedition til Grønland i 1473, og en gengivelse af et udsnit af det kendte samtidige maleri af Pooq og Qiperoq. Bikuben i Helsingør udgav et lille hefte med billederne, hvor Jens kort har skrevet, hvad de forestiller. Teksten til det sidstnævnte billede har en lille detalje med, som får læserne til at kigge én gang til på dobbeltportrættet:

»I 1724 vakte det stor opsigt, da et skib fra Grønland anløb Helsingør. Om bord var der to grønlændere, Qiperoq og Pôq, der straks blev bragt til Fredensborg Slot for at blive forevist for kongefamilien. Om deres ankomst til Helsingør berettede Pôq senere, at der var så mange mennesker, der stimlede sammen om dem, at de var som myg«.

Jens lavede ikke bare bare portrættet af Pooq og Qiperoq på plankeværket, men tegnede også et frimærke, hvor man ser de to unge grønlændere på vej op i Rundetårn. Frimærket blev udgivet til brug både i Danmark og i Grønland i 1968, og samme år skrev han i Nationalmuseets Arbejdsmark om *Sangen om »det menneskegjorte fjeld«*. Her tager han ud-

»Jeg besteg det menneskegjorte fjeld
op igennem snoet hulning, op igennem røret«.

»Efter den vidtberejste digters død, rejste hans sang endnu videre – til folk på fjerne bopladser, der beredvilligt synger for de lyttende tape-recordere«. Pooq ved Rundetårn under sit ophold i København 1724-25 (Forside til særtryk af artiklen *Sangen om det menneskegjorte fjeld* i Nationalmuseets Arbejdsmark 1968).

gangspunkt i et sagn, der er optegnet i forskellige varianter i Vestgrønland og Østgrønland, og som fortæller om de oplevelser, en grønlænder, Kigutikkaaq (vestgrønlandsk), Kiilikka (østgrønlandsk), havde haft i Europa. Jens havde tidligere offentliggjort en længere variant af sagnet, som han optog på bånd i 1961, i sin bog *Sagn og saga fra Angmagssalik* (1963). I artiklen gengives en variant af sagnet, som hans far, Otto Rosing, havde optegnet i Ammassalik i 1936. Jens mener, at Kiilikka må være identisk med en af de grønlændere, som blev bortført af en dansk ekspedition i 1605. Hans navn blev i datiden gengivet som »Judecha«, hvilket Jens tolker som Kigutikkaa eller Kigutikkaaq, dvs. ham med de store tænder.

Den variant af sagnet, som Jens har indsamlet, slutter med en sang, hvor Kiilikka synger:

»Jeg besteg det menneskegjorte fjeld op igennem snoet hulning, op igennem røret«.

Der er noget, der ikke rigtigt stemmer, for Rundetårn var ikke bygget på det tidspunkt. Jens peger på, at ophavsmanden til sangen derfor sandsynligvis er Pooq, for ifølge Poul Egede havde Pooq lavet en sang, hvor han netop nævnte »Runde-Taarn, som han kaldte et gjort Bjerg med en Snekkegang lige til det Øverste«. At Rundetårn vitterlig blev omtalt på den måde i Pooqs sang blev bekræftet, da et gammelt manuskript med sangen for første gang blev offentliggjort af Christian Berthelsen i *Tidsskriftet Grønland* i 1993. Iøvrigt var det Hother Ostermann, der først havde forstået, at der var en sammenhæng mellem den østgrønlandske sang og Pooqs gamle sang (*Meddelelser om Grønland* 109(3): 179-180, 1939), men han offentliggjorde ingen af dem. Det er Jenses fortjeneste at have trykt oversættelser af tre forskellige østgrønlandske versioner af Pooqs sang.

I bogen med østgrønlandske digte gengivet på dansk, *Kimilik*, som Jens

udgav i 1970, er sangen også med. Her slutter han sin forklaring med at sige, at hvis det forholder sig sådan, at ammassalikkerne har slået sagnet og sangen, som jo begge stammer fra vestkysten, sammen, så »har man i de østgrønlandske fælleshuse længe før kolonisationen sunget om Rundetårn«. Det billede, som Jens fremmaner, illustrerer levende den kendsgerning, at østgrønlænderne under deres besøg på vestkysten, i århundrederne før den officielle kontakt blev etableret i slutningen af det 19. århundrede, tilegnede sig dele af den vestgrønlandske kultur.

Det er ikke alle formuleringer i sangen, der er lige lette at gennemskue. I to af de østgrønlandske versioner forekommer udtrykket »han med den fremskudte underkæbe«, og Jens kommenterer det sådan: »Endvidere må man formode, at han (Pooq) på rigtig eskimovis har karakteriseret Hans Majestæt ved et af Oldenborgernes fornemste kendetegn: »han med den fremskudte underkæbe«. En fantasifuld tolkning, men det kan vel ikke helt udelukkes.

På fortrolig fod med nordboerne

Før Jens lavede sin bog om nordboerne, *Ting og undere i Grønland* (1973), havde han mange gange besøgt ruinerne af en af Grønlands største nordbogårde i Kilaarsarfik i bunden af Ameralikfjorden, som er blevet identificeret som Sandnæs, og han kendte stedet, som det så ud både sommer og vinter.

»For hvert besøg blev en oplevelse føjet til tidligere gjorte erfaringer. Ganske gradvis opbyggedes en historie om bygden, og inden jeg selv rigtig vidste af det, begyndte jeg at underholde mine gæster i Godthåbfjorden med en saga, som vejr og vind og lokalt kendskab til dyr og planter havde været med til at bygge op om Sandnæs«.

Det resulterede til sidst i bogen *Ting og undere i Grønland*, som er rigt illustreret med helsides akvareller på alle højresider og sorthvide tegninger til supplering af teksten på venstresiderne. Jenses egne erfaringer om vejr- og fangstforhold kommer til udtryk i skildringen af nordboernes første vinter:

»Da efteråret kom, havde man et godt forråd af renkød, og efter første snefald i oktober satte man snarer ud for ryper og harer. I oktober-november var der også et godt træk af sortsider i mundingen af fjordarmen, og længere ude i fjorden stod torsken hele vinteren. Satte man sælgarn helt ude mellem skærgårdens utallige øer, fik man i tilgift søfugle, og der var nok af drivtømmer at bjærge til bygningstømmer, husgeråd og brændsel« (s. 8).

Jens udtrykker undren over, at nordboerne tilsyneladende ikke har haft ski, underforstået at han selv har erfaret, hvor stor nytte man kan have af at bruge ski i området. Den fortrolighed, han føler med terrænet og de dyr og mennesker, som har færdedes her gennem årtusinder, afspejles også i afsnittet *Den store dal i øst:*

»Langs den solvendte side af den store dal snor sig en færdelsåre, som alle levende væsener – både dyr og mennesker – i umindelige tider har fulgt. Stien løber et stykke oppe på fjeldsiden følgende terrænet, hvor kurverne er jævnest. Det var fjeldets dyr, ræv, hare og ren, der først

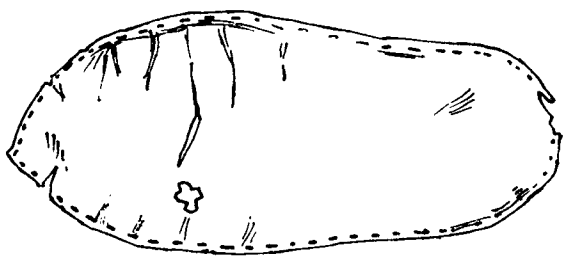

»Du kan se på billedet, at sortsiden er meget stor. Den kan blive helt op til 220 cm lang – altså længere end nordboernes køer. Og en stor sæl kan veje omkring 180 kg. Så der har været kød og spæk i lang tid på en enkelt sæl.

Vi ved ikke helt nøjagtigt, hvordan nordboerne fangede sælerne. Men vi regner med, at nordboerne fangede sælerne i net, som de lavede af snore. Det gjorde folkene i Island i hvert fald.

Der findes masser af sælknogler i ruinerne fra nordbogårdene. Derfor regner vi med, at sælkød har været den vigtigste slags kød, folkene spiste. Foruden kødet fik nordboerne også gode, stærke skind, som de kunne bruge til fodtøj eller til solide remme« (Fra skolebogen *Qallunaatsiaat/Nordboerne* udgivet sammen med Bent Gynther (1981: 42-43).

trådte stien, senere kom eskimoiske jægere til, og da de var væk, kom nordboerne. Ad denne sti gik de for at bebygge indlandet... Færdes man om efteråret på vildrenjagt i fjeldene med udsigt ned over den lille sti, der snor sig gennem dalen, er der et billede der altid trænger sig på: en lille flok mennesker med kløvheste, et par køer, en lille håndfuld geder og en hund bevæger sig langsomt op over den smalle sti – udflytterne fra Sandnæs på vej op til deres nybyggergård langt oppe i den store dal« (s. 38).

I *Havets enhjørning* har Jens iøvrigt revideret sin opfattelse af, at nordboerne var i stand til at fange narhvaler. Han må: »efter at have lært denne hval nærmere at kende, trække i land, og jeg tvivler nu på, at nordboerne besad den fornødne teknik til at fange narhvaler. Arkæologisk er der da heller ikke meget, der tyder herpå. Så formentlig har nordboerne altså tiltusket sig tænder hos skrællingerne, som med deres kajakker og harpunteknik var i stand til at hamle op med de hurtige hvaler« (s. 17).

Jens ser det som en mulighed, at nordboerne allerede omkring år 1200, kort efter mødet med eskimoerne i Nordre Setur (det nordlige Grønland), har lært, at det grønlandske ord *tuugaq* betød stødtand (s. 17). Det er intet, der kan bevise hans teori, men det er en forfriskende idé, for ellers har diskussionen lige siden Hans Egedes tid kun drejet sig om, hvilke ord grønlænderne eventuelt kan have lært af nordboerne.

Jens er også medudgiver af skolebogen: *Qallunaatsiaat/Nordboerne* (1981), der er oversat til grønlandsk af Chr. Berthelsen. Den er både illustreret med fotografier og med tegninger af Jens, som har haft den faglige indsigt, mens Bent Gynther har stået for den pædagogiske udformning af teksten.

Bueskydningskonkurrencen mellem en nordbo og en grønlænder

Jens kan ikke have undgået både at have hørt og have læst sagnet om nordboen og grønlænderen, der fra toppen af et fjeld skød til måls efter et skind, der var udspilet ved foden af fjeldet, og hvor den, der ikke kunne ramme, skulle styrtes ned. Sagnet, som er stedfæstet til fjeldet Pisissarfik, bueskydningsfjeldet, blev første gang nedskrevet og også illustreret af Aron fra Kangeq i slutningen af 1850erne. Et uddrag af hans tekst, som blev trykt på grønlandsk med dansk oversættelse i 1860, gengives her, så man kan sammenligne den med Jenses tekst og se, hvordan både form og indhold kan ændres i tidens løb:

».. en stor Skare fulgte for at see til. Da de vare komne op paa Fjeldet, og et stort Skind var udspilet paa Øen, skjød Nordboen først, men traf ikke; derpaa skjød Grønlænderen, og traf, saa at Pilen fløi midt igjennem Skindet. Nordboen, som havde villet det saa, gik nu hen til Bratningens Rand og holdt Ord for Høvdingenes Skyld, som havde hørt derpaa. Saaledes blev han da selv nedstyrtet, som han selv havde sagt det ..« (*Kaladlit okalluktualliait/Grønlandske Folkesagn* II : 5-9, 1860).

I Jenses gengivelse udvikler begivenhederne sig således:

»Så begav man sig til tops – og så mange mennesker fulgte med, at deres silhuetter lignede en afgnavet dyreryg,

når man så dem gå hen over en klipperyg og deres omrids tegnedes mod himlen. Nået ud på spidsen af fjeldet gjorde man sig rede. Som udfordrer skulle Thorkild skyde først.

Thorkild skød.

Nede på øen blev der markeret: Ramt forbi!

Derefter blev det eskimoens tur. Han tog omhyggeligt sigte og skød. Man ventede længe – og endelig blev der markeret: ramt!

Thorkild Rynket Bryn blev derefter styrtet ned over fjeldsiden« (*Sagn og tro*, 1975: 206).

Jens har benyttet en kort, præcis og moderne udtryksmåde til at skildre selve kapskydningen, hvor spændingen ikke udløses lige med samme, fordi det ikke straks fortælles, om grønlænderen ramte eller ej. Det er uvist, hvem der givet nordboen navnet *Thorkild Rynket Bryn.* Jens angiver, at det er en oversættelse af *Thorkild Qínguluk.* Men mon ikke det er Jens, der har set ligheden mellem en afgnavet dyreryg og rækken af nordboer og grønlændere på vej op ad fjeldet? Han har muligvis været inspireret af Arons træsnit af begivenheden, eller måske snarere af Arons akvarel med det samme motiv, hvor menneskeskarerne ses mere i silhuet mod himlen. Denne akvarel er gengivet i den dobbeltsprogede *Grønlands historie* (1. udg.1963) for 3. og 4. skoleår, udgivet af Mads Lidegaard og Chr. Stærmose og med illustrationer af Aron og Jens.

Brug af andre kendte og mindre kendte vestgrønlandske sagn og myter

I *Sagn og tro* giver Jens flere eksempler på traditioner, der ligesom nordbosagnet knytter sig til et bestemt sted i landskabet. Det er formodentlig første gang historien om rokkestenen i bunden af Ammassalikfjorden sættes på tryk:

»En sommer, hvor mange muntre mennesker var forsamlet ved *Qíngeq*, blev (man) enige om at vælte rokkestenen ned. Man bandt fangstliner om stenen, 10 stærke mænd blev udpeget til at hale i linerne og vælte blokken ned. De hev og sled så voldsomt, at de pruttede – og til sidst opgav de. Inden et år var gået døde de alle 10. Siden har rokkestenen fået lov til at stå i fred« (s. 208).

Jens forstår at værdsætte en god fortæller, og han kan selv give en fyldig genfortælling af en historie, han har hørt bare én gang, og det er tilmed sket, at han ikke engang har set fortælleren. Radioen i Grønland har nemlig gennem årene ladet mange sagnfortællere komme til orde ved hjælp af båndoptagelser. I midten af 1950erne hørte Jens »den fine fortæller Joas Andersen fra Ûmánaq-distriktet, som genoplivede »mærkelige hændelser under hvalfangertiden«. Han nedskrev beretningen umiddelbart efter radioudsendelsen og lod den 20 år senere indgå i *Sagn og tro* (s. 211-213).

Når Jens skriver om et specielt emne, benytter han ofte lejligheden til at inddrage et relevant sagn. I bogen om *Havets enhjørning* fortæller han om den blinde, der fik sit syn igen, en fortælling, som slutter med narhvalens oprindelse. I heftet *Islom* (1966) fortæller han historien om ravnen og lommen, der malede hinanden, og som han også har brugt som motiv på et grønlandsk frimærke (1967). Der er i begge tilfælde tale om

I sagnet om hvordan narhvalen blev til, beder sønnen sin onde mor binde linen til hans harpun om livet, da han skal til at harpunere en hvidhval:

»Med et hyl blev hun revet i havet. Man kunne se hendes hårknude løsne sig, og håret trak efter hende; hun hvirvlede efter den harpunerede hvidhval, så håret blev snoet sammen til en lang jagert. Således blev narhvalen til, og af den gamle kones snoede hår skabtes dens mærkelige tand« (*Havets enhjørning* 1986:22-23).

såkaldte oprindelsesmyter, der forklarer en sammenhæng, der allerede fandtes, da historierne blev digtet. Hvem der har fundet på forklaringerne, og hvor og hvornår det er sket, fortaber sig tilbage i fortiden, for begge historier hører til de bedst kendte og mest udbredte blandt inuit også uden for Grønland.

I *Islom* findes desuden en kort gengivelse af sagnet om Qaasuk, som havde mange fjender, og hvis amulet, en islom, sad på taget og varslede fremmedes ankomst. Lommen er nemlig, forklarer Jens »en utrolig skarpøjet og årvågen fugl, som der skulle megen list til for at få fat i. Lommens enestående vagtsomhed gjorde den til varselsamulet«.

En artikel med overskriften *Fjeldørred* (trykt første gang i *Pisiniartoq/Forbrugeren* nr. 9, 1965), hvor Jens i tekst og illustrationer fortæller meget instruktivt om fangst og røgning af fjeldørreder, har han valgt at indlede med myten om fiskenes oprindelse: »En gammel mand stod ved en elv og huggede med en økse i en

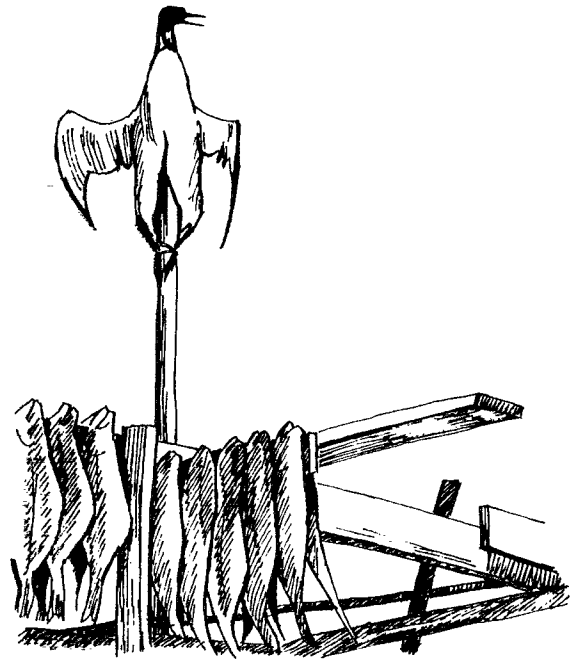

Sagnenes verden kan være en levende realitet for Jens: »Selv havde jeg i Jakobshavn i sommeren 1966 en stærk oplevelse ved pludselig at se Qaassuks vagtfugl mod himlen. Anbragt på en lang stage over et tørrestativ med hellefisk – højt hævet over hus og eltråde – sås islommen som et magisk himmeltegn over hverdagens travle liv. Fortidens kult lod sig ikke bortforklare« (*Islom* 1966:13-14).

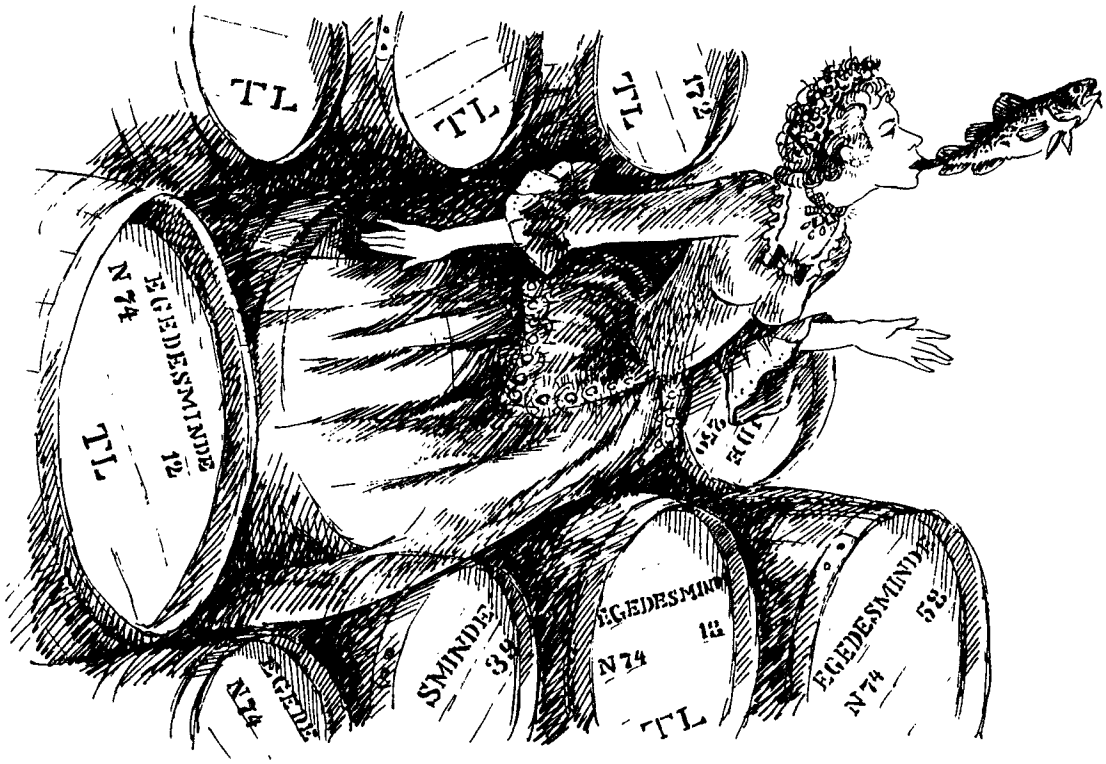

I eventyret *Den lille sko*, som er en variant af *Askepot*, siger kongen til kongedatteren: »Når vi er henne i kirken, skal vi gå midt under gudstjenesten, for kirkegængerne har i sinde at spærre kirkedøren til med tønder. Jeg vil selv skabe mig om til en lille uvak. Når jeg har skabt mig om til en lille uvak og begynder at sprælle, skal du bide mig i halefinnen og prøve at efterligne mine bevægelser. Kun således vil vi kunne slippe ud«. Det lykkedes for dem, men kongedatteren tabte sin ene sko. (*De store konger* 1976: 58).

træknude; når en spån ramte vandet, blev den levende – en stærk fisk svømmede bort. Sådan blev laks og ørred til«.

Jens udgør selv, hvad enten det drejer sig om mundtlig eller skriftlig fremstilling, et led i en kæde af grønlandske fortællere. Det hører også med til billedet, at han gennem sine illustrationer i grønlandske skolebøger, der er kommet i stadigt nye oplag, har været med til at befæste kendskabet til grønlandske sagn hos grønlandske skolebørn og de mange familiemedlemmer, der også har kigget i de indbydende bøger. Flere af hans frimærker har som nævnt også sagnmotiver.

Fremmede eventyr i Grønland

De store konger (1976) har undertitlen *Ni grønlandske eventyr*. Titlen er oversat fra grønlandsk *kunngersuit*, hvilket er en fællesbetegnelse for den slags eventyr, der præsenteres her. De handler nemlig om konger og kongedøtre og kongesønner. Der er tale om europæiske folkeeventyr, som er gået ind i en grønlandsk fortælletradition. Jens har fået dem fortalt af en gammel kone, Síse fra Aasiaat/Egedesminde, som han i et tillæg bag i bogen lader fortælle om sin barndom i en fangerfamilie og sit voksne liv som fangerkone, indtil hun blev enke i 1936. Jens

har på grundlag af lydbåndsoptagelser oversat og nedskrevet historierne på dansk, og han fortæller i forordet, at Síse har hørt historierne af sin mor og mormor.

I det 19. århundrede blev der fortalt og nedskrevet forskellige europæiske folkeeventyr på grønlandsk, og disse håndskrevne optegnelser cirkulerede blandt folk, indtil de blev slidt op, eller som Jens udtrykker det: »Der blev læst og bladret så meget i disse små skrifter, at de bogstavelig talt blev ædt op – thi ifølge traditionen skal bøgerne have været så fedtede, at hundene åd dem, når gunstig lejlighed bød sig«.

Der blev også trykt nogle europæiske folkeeventyr i Atuagagdliutit, som begyndte at udkomme i 1861, og de blev både brugt til højtlæsning og genfortælling. Jens understreger den betydning, billedmaterialet i de gamle Atuagagdliutit har haft for datidens opfattelse af verden uden for Grønland. Han har selv ladet sig inspirere til forsidetegningen af et træsnit i en grønlandsk bog fra 1858, en officer med bånd og stjerner på, en illustration, som trykkeriet i Nuuk i sin tid havde fået tilsendt fra København.

Store dele af eventyrene i *De store konger* er er ikke præget af det grønlandske miljø, hvor de er blevet fortalt, men på enkelte punkter fremtræder de dog grønlandiceret i Jenses oversættelse:

»En dag henvendte kongen sig til sin tjener – thi hans datter var vokset op uden at have lært noget, og nu var der ikke andet at gøre end at lære hende at stoppe strømper og koge suaussat (suppe med gryn i) og anden form for madlavning« (s. 5).

Sagn, sange og slægtssagaer fra Østgrønland

Jens har udgivet hele fire bøger med traditionsstof fra Østgrønland. Den første har navn efter hovedpersonen: *Îsímardik: Den store drabsmand* (1960). Handlingen udspiller sig i årene ca. 1880-1892. Så fulgte *Sagn og Saga fra Angmagssalik* (1963) og *Kimilik: Digte fra Angmagssalik* (1970). I den sidste bog *Hvis vi vågner til havblik: En slægtssaga fra Østgrønland* (1993), følger vi en bestemt slægt gennem mere end 100 år.

Jens har en særlig tilknytning til Østgrønland. Dels har han tilbragt en del af sin barndom der, og dels har hans farfar, Christian Rosing, hans farbror Peter Rosing og hans far Otto Rosing, som efter tur har været præster der, alle tre interesseret sig for østgrønlændernes verdensbillede og traditioner. Christian Rosing skrev allerede i løbet af den første vinter, han var i Østgrønland, 1905-06, en lille bog *Tunuamiut kalâtdlit Gûtimik nalussut ugperissánik ilerquinigdlo inûsiánigdlo* dvs. Østgrønlænderne: Om de hedenske grønlænderes tro, skikke og levemåde (1906). I 1946 udkom den i dansk oversættelse ved Jenses farbror Kåle Rosing: *Østgrønlænderne Tunuamiut: Grønlands sidste Hedninger.* Otto Rosing udgav 1957-61 *Angâkortaligssuit* I-II, dvs. de store angakokker (genudgivet med ny grønlandsk retskrivning 1990). Det var Peter Rosing der havde samlet det meste af stoffet, hvoraf en stor del var nedskrevet af Kaarale Andreassen, den østgrønlandske kateket, som eftertiden især kender som kunstner. Han havde allerede været en hovedkilde for Knud Rasmussen, da denne i 1919 kom til

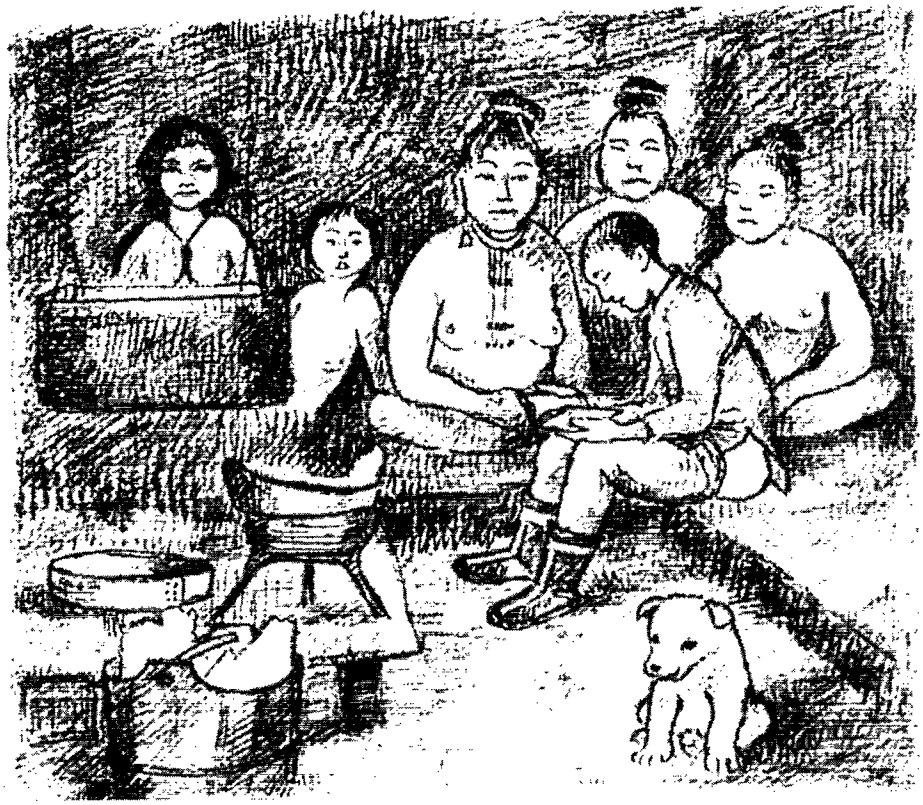

Jenses far, Otto, hjalp sin far, Christian Rosing, med at undervise åndemaneren Maratse og hans store familie: »Når den 14-årige Otto krøb ind gennem husgangen til Maratse, smed han overpelsen og blev gæstfrit inviteret op på briksen, hvor store »husklædte« kvinder flokkedes om ham. Som høfligheden foreskrev for besøgende skulle bukserne trækkes så langt ned bagpå, at man sad på den bare røv. For den, der blotter sit røvhul – menneskets mest sårbare sted – for værtsfolk, viser dem sin store tillid« (*Hvis vi vågner til havblik* 1993:114 -115).

Ammassalik for at indsamlede materiale til første bind af *Myter og sagn i Grønland* (1921).

Jens har benyttet meget af dette materiale, men han har også selv samlet stof til sine tre sidste bøger om Østgrønland, da han deltog i Nationalmuseets Grønlandsundersøgelser i Ammassalik i sommeren 1961. I *Sagn og saga* og i *Kimilik* er de østgrønlandske informanters navne angivet, men man kunne godt have ønsket lidt flere kildeoplysninger, også om hvem, der har skrevet hvad ned, og hvornår. Det ville have være værdifuldt at vide i forbindelse med sammenlignende undersøgelser, men Jens har nu engang valgt ikke at udgive sine bøger som strengt videnskabelige værker. Hvad de to andre bøger angår, *Îsímardik* og *Hvis vi vågner til havblik*, så har han sammenarbejdet forskellige kilder med de læsere for øje, som gerne vil læse nogle gode historier, som danner en sammenhængende beretning, samtidig med at de får et glimt af en fjern og stort set forsvunden verden, som dog ikke er mere eksotisk, end at de har mulighed for at leve sig ind de enkelte skæbner.

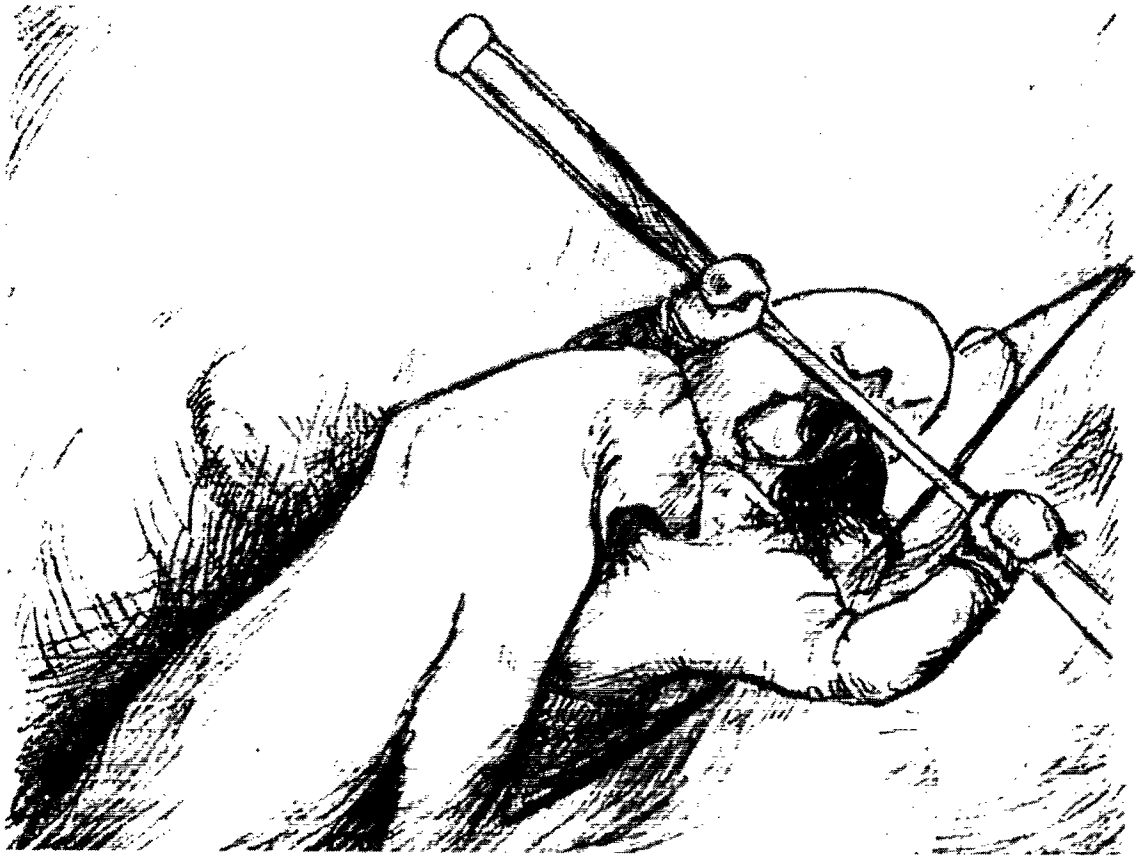

»Med ét hørte han et brøl og så den kaste sig imod ham fra isen. Inden han kunne nå at reagere, ramte den kajakkens forparti med så stor kraft, at han svævede i luften. Der lød en knasen, da kajakken knækkede. Kuuitse fortalte senere, at bjørnens spring efter hans mening havde været så langt som en halv fangstline, 9-10 meter! Bjørnens kløer flængede kajakskindet op. I et sæt hagede den sig frem og satte kløerne i over og under kajakken. Fangstgrejet fløj splintret til alle sider. Kuuitse kastede overkroppen bagover og kæntrede og mærkede et bid i brystet; men kun som om klæderne blev flået. Det hele skete så voldsomt og hurtigt, at han i virkeligheden ikke fattede stort andet, end at han var kæntret. Ved et tag med åren kom han igen på ret køl, men sad i vand til armhulerne og var ved at synke. Blodet sildе ned fra brystet. En kajakspids kom til syne på hver side af ham. Det var brødrene, der greb ham. Han blev trukket op på en isflage, og brødrene så nu, at han havde store sår fra bjørnebiddet. Den havde hugget tænderne i hans gamle ar fra det første overfald« (*Hvis vi vågner til havblik* 1993:55-56).

Fornyelse og forenkling

På indersiden af omslaget til *Kimilik* indledes præsentationen af bogens udgiver således: »Den grønlandske kunstner og folkemindesamler, Jens Rosing, har fra barnsben levet tæt op ad trommedansere og eventyrfortællere ...« I den seneste bog, *Hvis vi vågner til havblik* lader han sig præsentere således: »Jens Rosing, født 1925, er tegner og forfatter og har tilbragt en del af sin barndom blandt østgrønlænderne«. Begge udsagn er rigtige, men det sidste holder sig til et minimum af nøgne kendsgerninger.

I de 33 år, der ligger mellem udgivelsen af hans første og hans indtil nu sidste bog med østgrønlandsk materiale, har Jens arbejdet videre med stoffet. Det har

i nogle tilfælde resulteret i, at han har udeladt eller indføjet bemærkninger og ændret på formen. På tilsvarende måde vil en fortæller, som fortæller den samme historie igen, efter at der er gået noget tid, i almindelighed også lave nogle ændringer, og det gælder også Jens, når han fortæller mundtligt. *Îsímardik* er holdt i en tilstræbt sagastil både med anvendelse af udtryk, der lyder gammeldags og udtryk, som synes konstrueret for tilfældet. Det er ikke alt, der virker lige vellykket, når man læser det idag. En sammenligning mellem uddrag af *Îsímardik* og *Hvis vi vågner til havblik*, der handler om de samme begivenheder, viser, hvordan Jens har omredigeret og forenklet fremstillingen i den sidste bog. I *Îsímardik* står der f.eks. et sted:

»Man havde ikke været længe på pladsen, da der en dag anråbtes en konebåds komme. Tagpíngâjik gik ikke ud, thi hun sad sorgtynget på briksen.

Da hørte hun ganske tydelig en røst forkynde, at nu var Qunê kommet for at hente sit vinterforråd. Endnu stærkere blev Tagpíngâjik slået af sorg. Hele det store forråd, som skulle have dannet grundlaget for hendes og børnenes eksistens gennem den lange vinter, kom Qunê altså nu for at hente, ledsaget af sin nye kone, Pavnikajik. De overnattede ved stedet, men Qunê opsøgte ikke sine små børn.

Straks den følgende morgen lastede Qunê konebåden. Tagpíngâjik stod i teltåbningen og så, hvorledes hun og børnene blev berøvet deres »vinterliv«.

Båden forlod stranden under sang, ombølget af festrus. Oppe ved teltet stod Tagpíngâjik. Selv gråden havde svigtet hende. Her drog hendes mand af med hendes søsterdatter til hustru. Båden blev mindre og mindre. Så gik hun ned til kødgravene og fandt dem fuldkommen tomme. Da sprang gråden af hende, og de følgende dage var hun kraftesløs af sorg over svigen« (s. 27).

»Da Augpaligtoq sang de sidste strofer af sin afskedshymne – netop som solens første stråler brød over fjeldene – styrtede han sammen under et gennemtrængende smertensskrig.

Den store folkemængde opløstes i vild panik. Man hylede og skreg, men ingen vidste rigtig hvorfor.

Det var Îsímardik, der bagfra havde stukket sin storkniv ind imellem skulderbladene på Augpaligtoq og samtidig spændt benene væk under ham. Îsímardik kastede sig over sit offer« (*Îsímardik* 1960:55).

De samme begivenheder skildres i *Hvis vi vågner til havblik* således:

»Nogle dage efter kom der så to umiad på vej mod Ikkateq. Det var en større flok muntre mennesker. Det var Qunee, der med lånte umiad hentede alt sit gods! – Dagen efter stod Tapinngaajik fuldstændig ribbet – for telt, proviant og umiaq! Kraftesløs af sorg stod hun med smådrengene i hånden og så de tre fuldtlastede umiad forsvinde« (s. 70).

Ordets magt

I indledningen til *Kimilik*, som Jens oversætter som »det der har magten i sig,« skriver han, at det i dag kun er nogle få gamle mennesker, som kender digtene og deres baggrund, og som er i stand til at synge dem. Han siger videre, at han har bestræbt sig på at holde oversættelserne så tæt op ad originalerne som muligt, selv om det, fordi sprogene er så forskellige, kun lader sig gøre til en vis grad. På rejsen i 1961 benyttede han også lejligheden til at få gamle folk til at forklare og kommentere de digte, som tidligere var nedskrevet. Om sangenes generelle funktion siger han:

»Disse digte, næret af den arktiske natur, af bopladslivets snævre kreds, har haft en udfriende og opbyggende kraft. Uden sangen havde livet under de barske

»Hør, jeg er faldet i vandet, hal mig dog op
Vá-vá
Vandet når mig allerede til mine drabelige fødder
Hør, jeg er faldet i vandet, hal mig dog op
Vá-vá«.

Uddrag af digtet om ravnen, der havde en vildgås til kone. Ravnen følger mod vildgæssenes råd med, da de drager bort over havet om efteråret. Da ravnen træt sætter sig til hvile på ryggen af dem, spreder de sig pludseligt. (Først trykt i *Kimilik: Digte fra Angmagssalik* (1970), her fra den illustrerede udgave af digtet i *Tidsskriftet Grønland* 1973:145-146).

forhold ikke været nemt at udstå. Det erkender Angmagssalik-folket«.

Indledningen begynder med et citat, som gennem *Kimilik* er blevet kendt viden om i Jenses formulering på dansk:

»Ordet er menneskets største magt. Med ord kan man såre eller glæde et menneske – for livet.

Såres man med et våben, og såret læges, kan det stadig ses, men det smerter ikke længere som det ord, der én gang er udtalt. Derfor er ordet menneskets største magt.«

Det var det svar, jeg fik, da jeg spurgte gamle Asîneq i Kûngmîn om, hvordan hans folk så på deres nidviser, ja på hele deres digtning.

»Vi tror på oqautip kimia: ordets magt,« fortsatte Asîneq. »En forunderlig kraft. Ordet er trolddom« (s. 11).

Sangene er inddelt i forskellige kategorier: trylleformularer, fangstsange, kælesange, hjælpeåndernes sange, udfordrings- og nidviser, digte om europæere o.a., som Jens har forsynet med indledninger, der karakteriserer de enkelte grupper. I afsnittet om sangkampe tilbageviser han Christian Rosings og William Thalbitzers påstande om, at der forekom drab i forbindelse med sangkampe. Ved en gennemgang af kilderne og ved samtaler med østgrønlændere er han kun stødt på én sagnagtig beretning og så Îsímardiks drab i 1887 på Augpilagtoq, som Îsímardik havde beskyldt for at have stjålet hans søns sjæl. Det har sikkert, siger Jens, været den sagnagtige beretning, som har været inspirationskilden til drabsforsøget i Knud Rasmussens film »Palos Brudefærd«, og han giver udtryk for, at han føler sig stødt på østgrønlændernes vegne: »Denne skildring er etnografisk set atypisk, en bjørnetjeneste mod sangkampsinstitutionens omdømme« (s. 89).

Nappartuku og Atsivaq med de mange børn

Sagn og saga fra Angmagssalik er den største af Jenses bøger. Det er en flot bog i stort format på over 300 sider med illustrationer både i sort/hvidt og i farver af Sven Havsteen-Mikkelsen. De fleste tekster handler om navngivne personer fra slutningen af det 18. århundrede og frem til begyndelsen af det 20. århundrede. Her gengives bl.a. Saajooqs (døbt Odin Maratse) beretning om Nappartuku og Atsivaq med de mange efterkommere, som begynder med, at Nappartuku udvælger sig en pige, tager hende i hånden og fører hende op på toppen af fjeldet Napaajaq:

»Nápartuko udpegede alle fjeldtoppene og nævnte dem ved navn. Lige så talrige skulle hans og Atsivaqs efterkommere blive.

Først da alle fjeldtoppene var nævnt ved navn, førte Nápartuko sin udsete kvinde ned til sin fars telt, hvor han for første gang tog mandens ret over hende. Således tog Nápartuko sig en en hustru« (s. 77).

Da Jens 30 år senere sammenskrev hele Nappartukus og Atsivaqs slægtssaga i *Hvis vi vågner til havblik*, har tiden sat sit præg på fremstillingen af de samme begivenheder:

»Nappartuku udpegede alle fjeldtoppe, de kunne se, og nævnte dem ved navn. Så talrige som fjeldtoppene skulle deres efterkommere blive. Derefter gik

de to unge, stadig med hinanden i hånden, ned til teltlejren, hvor Nappartuku førte Atsivaq ind i sine forældres telt, og her prøvede de hinanden af for første gang. Således blev Atsivaq Nappartukus kone« (s. 12).

De mange børn, som Nappartuku og Atsivaq fik, førte til, at Nappartuku lavede en urinbalje i et usædvanligt stort format. Urinbaljens størrelse og dermed det store antal børn af begge køn illustreres af, hvordan det tog sig ud, når børnene benyttede den. I *Sagn og saga* fortælles det:

»Nápartuko lavede en stor urinbalje, som hans mange unger skulle lade deres vand i. Og så mange drenge var der, at de stående skulder ved skulder fuldstændig omringede urinbaljen. Ved siden af stod døtrene og ventede på, at drengene skulle få tisset af. Så satte de sig hofte ved hofte på kanten af urinbaljen og lod vandet gå« (s. 77).

I *Hvis vi vågner til havblik* er historien udbygget med et par indledende bemærkninger, der uddyber baggrunden for, at faderen sørgede for, at huset fik faciliteter, der svarede til børneflokkens størrelse:

»De mange unger var altid tissetrængende, og der var derfor altid trængsel omkring urinbaljen. De evindelige skænderier omkring baljen blev Nappartuku så træt af, at han lavede den største urinbalje, nogen havde set. Den var så stor, at dens omkreds svarede til to gange hans favn. Der var så mange unger, at drengene stod skulder ved skulder, når de skulle tisse samtidig, så de helt kunne omringe baljen. Ved siden af stod søstrene og ventede på, at det blev deres tur. Så satte de sig, hofte ved hofte langs urinbaljen og tissede!« (s. 16).

Iøvrigt starter Nappartukus og Atsivaqs slægtssaga med en gåde, som selv Jens med sin omfattende kulturhistoriske viden og veludviklede fantasi ikke har påtaget sig at løse. Nappartuku søgte efter en pige, hvis kamikhæle var syet skævt på kamikken. Jens nøjes med at konstatere: »Ingen har kunnet finde ud af hvorfor«.

Angakokker og hjælpeånder

Den sidste halvdel af *Sagn og saga* handler om åndemanere. De originale grønlandske tekster, som Jens har oversat, suppleret og kommenteret, skyldes hovedsagelig Kaarale. Det er et tema, som Jens også skrevet om ved andre lejligheder, bl.a. i *Tidsskriftet Grønland*, hvor han i 1960 fortalte om *Maratses nye hjælpeånd*, som var ingen ringere end lederen af konebådsekspeditionen, Gustav Holm, der var i Ammassalik 1884-85. Det er en historie, Jens har hørt af den vestgrønlandske kateket Julius Olsen, der under sit ophold i Østgrønland havde hørt Maratse selv fortælle, om dengang han fik Gustav Holm som hjælpeånd. Jens har ladet scenen indgå i en længere beskrivelse af, hvordan en af Marates åndemaninger kunne forløbe. Efter at skræmmeånderne har været på besøg: »hørte man en raslen og en summen fra jordens store dyb. Ånden kantede sig ind gennem husgangen. De af tilhørerne, der før havde overværet Maratses åndebesværgelser, vidste straks, at dette ikke var en af de gamle hjælpeånder, der nu kom. Det måtte være en ny, og spændingen var uudholdelig.

Ånden kantede sig besværligt ind gennem husgangen, nogen mente at kunne kende de kluntede bevægelser uden dog i øjeblikket at kunne afgøre, hvor og hvornår de havde været ude for en sådan indgang.

Hjælpeånden krøb op over den høje dørtærskel, snøftede lidt, fordi den var ramt af den varme og uvante luft, der var i rummet. Endelig stod den inde i huset. Trommen, der gungrede svagt, og forhængsskindene, der sitrede langs kanten, fik den til at standse op. Den hostede lidt, og så råbte den: »já – jâ, kummiâ, já – jâ, kummiâ!« Der gik et stød af forbavselse gennem tilhørerne, for det var jo selveste Sákutôq Gustav Holm, der på flydende dansk gav sig til kende.

Sákutôq slingrede lidt rundt i husrummet, det var tydeligt, at han ikke følte sig hjemme. Han brummede og mumlede, gik henimod husgangen, og nu gjaldede hans vældige kommandorøst ud gennem husgangen: »Já – jâ, kummiâ!« Hans råb fulgtes af en vældig fanfare, en sammenhængende hvirvel fra den levende tromme. Gustav Holm kom ud igennem den snævre husgang. Under huset summede utallige stemmer i åndesproget. Forhængsskindene bragede, og huset rystede, da den store avdangivardivaq (qavdlunâq i åndesproget) omsider lettede og befriet væltede ud i den friske luft«. (I en fodnote forklares at »Já – jâ, kummiâ«, er en gengivelse af »ja – ja, kom her«.)

Rædselsnatten

En række af de humoristiske historier, Jens har givet skriftlig form, udspiller sig i det 20. århundrede. *Døglingen* (trykt i *Tidsskriftet Grønland* i 1965) behandler et tema, som vist aldrig før er skildret så detaljeret på tryk. Historien om »rædselsnatten« i Appat/Ritenbenk i begyndelsen af det 20. århundrede er baseret på, hvad Rakel Lundblad i 1944 fortalte Jens om begivenheden. Jens lader læserne forstå, at det humoristiske strøg, han har givet historien, er i overensstemmelse med den måde, Rakel fortalte historien på:

»En lille krusning i Rakels mundvige og et fint humoristisk glimt i øjensprækkerne krydrede forventningen. Og så kluklo hun ved mindet, så hun ikke kunne sige noget«.

To kajakker bugserede engang en lille grå hval ind, som lignede en ung hvidhval:

»Hvalen syntes nok fremmedartet, men – en hval var en hval, og snart var man midt i flænsningen. Voksne som børn lunsede dygtigt i sig, den sprøde spæk og matak sang lifligt mellem grådige tænder.

I et upåagtet øjeblik havde hundene tilranet sig et stort flænsestykke af spæk, og inden man fik den glubske flok skilt, var der ikke en bid tilbage.

Flænsningen var forbi, og hundene kastede sig over de sørgelige rester – der var et leben, et slagsmål og en knurren. Da højvandet kom, var kun skelettet tilbage af hvalen.

Den aften stod den hvide brænderøg ret i vejret fra samtlige huse. Senere mødtes mændene som sædvanlig ved »hjørnet« – godt mætte...

Det varede ikke længe, før en forurolig ende stemning ligesom sneg sig ind over »hjørnet«. Mændene blev blege og

skulede spørgende til hverandre – det skulle snart vise sig, at »noget« rørte sig hæftigt i deres indre.

Som tavse skygger forlod skaren stedet – og hjørnet var som blæst.

Nogle gik ned til stranden – andre om bag jordhytterne, længe varede det ikke, før der bag hver duelig sten sad en barendet mand på hug. Sygdommen havde ramt alle som en svøbe.

End ikke hundene gik ram forbi, de sjoskede rundt i hugstilling – deres haler var helt tilklistrede af fedt.

Det blev en jammersnat uden lige. I hvert hus var der et veritabelt slagsmål om potterne. Dørene fik ikke lov at stå lukkede – blege mennesker listede ud og ind«.

En gammel mand kom i tanker om, at stedet en gang tidligere havde været ude for det samme. Det var en anarluk, dvs. en som virker afførende, en døgling, som hvalen hedder på dansk, der også den gang havde været årsag til, at mennesker og dyr led denne forsmædelige skæbne. Efter flere detaljer slutter Jens beretningen med ordene:

»Således endte den mest skæbnesvangre nat i mands minde – der så ublidt havde berørt Ritenbenks mennesker i deres inderste«.

I en efterskrift oplyser Jens, at da han engang fortalte denne historie til nogle færøske fiskere, var der en af dem, der kunne fortælle, at hvis katte hjemme forgreb sig på en luns spæk af døgling, så »løb det ret igennem dem i en fedtstråle, der klæbede til kattens bagpart og hale, så sidstnævnte blev tynd som et penneskaft«. Man havde tilmed en særlig betegnelse for den slags katte på færøsk. Med denne tilføjelse underbygger Jens troværdigheden af historien, ikke ulig grønlandske sagnfortællere, som undertiden føjer en lille »efterskrift« til, som skal understrege, at historien er sand.

Da Jens nogle år senere udarbejdede bogen om nordboerne *Ting og undere i Grønland*, gengav han fra Thorfinn Karlsefnes saga om vinlandsrejserne bl.a. det afsnit, hvor der fortælles, at folk spiste kogt kød af en hval, de ikke kendte, og at alle blev syge af det. Jenses kommentar kommer i form af en tegning, hvor han identificerer hvalen og giver nogle data om den: »Døglingen, som er omtalt på foregående side, er en tandhval. Hannen kan blive ca. 9 m og hunnen omkring 7 m lang...« (s. 28-30).

Julegrisen

Humoristiske historier om grønlænderes møde med europæisk kultur er en velkendt genre indenfor den grønlandske fortælletradition. Jens kan også nogle af den slags historier, som er baseret på virkelige hændelser. Hertil hører beretningen *Vores julegris »Løve«/Pûlukiúput »Lîveq«*, om familien Rosings julegris i Tasiilaq i året 1935 (trykt første gang i *Pisiniartoq/Forbrugeren* nr. 8 1964).

Årets eneste skib »Gertrud Rask« medbragte levende grise:

»Efterhånden som forberedelserne til landsætningen af grisene skred frem, steg forventningerne. Inde på land stod der tykt med mennesker, det var en begivenhed, som nok kunne få et folk af »højere jægere« på benene.

Så skilte en robåd sig ud fra skibssiden, og de små fyre blev under behørig ærefrygt bragt i land, hvor de hver blev

»Lynhurtig som nu en gris iblandt kan være, sprang Løve op ad rækværket og hang nu i al sin fedme med forbenene hen over kanten. Herover blev Monika og veninden så skrækslagne, at de røg ud af døren. Grisehvin og kvindeskrig skar i trommehinderne og splintrede det ganske rum. Choket var ægte på begge sider af plankeværket, og far og jeg nåede lige at se to par kamiksåler forsvinde ind ad køkkenindgangen, før døren blev smækket i med et brag« (*Vores julegris »Løve«* 1964:18-19).

puttet i en sæk, under hjerteskærende hyl, der vakte hundenes interesse. En mand måtte gå foran med en kæp og rydde vejen for hunde, en anden gik bagved, ligeledes bevæbnet med en solid kæp; med livvagt, bærer og et langt følge blev grisene ærefuldt brag til rette vedkommende. Hyl og skrål – sikken en oplevelse, sikken en palaver.

I deres stier gik grisene ind i en roligere tid – indtil bopladsslæder på handelstogt begyndte at komme på den nylagte is. Da blev grisene en zoologisk attraktion. De var da blevet store og langhårede, enhver måtte se dem; da var far mindst lige så meget zoodirektør som præst«.

En dag kom der to gamle damer på besøg, som bad om: »lov til at se »præstens løve«. Denne lille zoologiske navneforvirring var årsag til, at vores gris fik navneforandring fra slet og ret »puluke« (gris) til »Løve«...

I Løves sidste timer defilerede en folkeskare ud og ind ad dens dør, man skulde endnu en gang se Løve i levende live. Nede i skolen var der nærmest oprør; rygtet om den store slagtning var mere end ungerne kunne sidde inde med. Der var intet at gøre, skolen måtte lukkes« (s. 19).

Spillemanden og trantønden

Sandsynligvis er det også en virkelig begivenhed, der har inspireret Jens til den humoristiske fortælling om den uheldige spillemand (*A/G* nr. 11, 1957). Jens

benytter først lejligheden til at skildre, hvilket liv der blev, da årets første skib ankom. Der blev også arrangeret dans i bødkerværkstedet, hvor spillemanden, den forelskede Benja, spillede vildere og vildere. Uheldigvis havde han anbragt sig på en trantønde, hvor det øverste jernbånd manglede, så det endte med, at låget – og med det Benja – sank ned i tønden. To mænd måtte hive ham op.

»Først da spillemanden var vel ude af døren, begyndte en fnisen og en tisken. Så eksploderede den store mængde i et latterbrøl. Med et par køtere i hælene tradskede den transyltede Benja af. Bag sig genkendte han en skringrende pigelatter, og den skønne, han aftenen igennem havde troldbundet ved sit spil, sank med et latterhulk i armene på den nærmeste mand.

Det sidste, man gennem tårevædede øjne kunne se af spillemanden, var en tavs, krumbøjet person med harmonikaen over nakken, hvis følge af hunde blev større og større. Der blev gjort rent spor efter den forsmåede.

Da folk var kommet sig af latteren, sagde man, at det fik Benja til straf for ved spil at have forhekset pladsen. De gamle, vise koner sagde: »Tran renser alt. Selv trolddom drukner i tran«. Og i tran druknede romantikken«.

Jens leger med ordene som »at gøre rent spor (bord)«. Påstanden: »tran renser alt«, lyder som et ekko af en reklame, og formodentlig er det også første gang, at udtrykket »spæksyltet« bliver anvendt om et menneske. Det bruges om en konserveringsteknik i forbindelse med bær og planter, og i Nordgrønland også søkonger, som opbevares i et helt sælskind med spæk og på den måde spæksyltes. Når de kloge, gamle koner siger: »Tran renser alt. Trolddom drukner i tran«, så afspejler det en traditionel forestilling om, at spæk er et virksomt magisk middel. Samtidig henspiller brugen af ordet »drukne« på situationen med manden, der faldt ned i trantønden, og derfra går tankerne videre til konsekvenserne af den forsmædelige situation: »Og i tran druknede romantikken«.

Hvem kan bukke dybest?

Jens har med stor dygtighed formået at give skriftligt udtryk for mundtlige beretninger, men han kan også, som alle ved, der har mødt ham, selv fortælle historier. Da Helge Schultz-Lorentzen i 1990 som formand for Det grønlandske Selskab overrakte ham Rink-medaljen, som Jens iøvrigt selv havde tegnet 30 år tidligere, sagde han bl.a.: »Mange af os har hørt dine historier igen og igen, og vi elsker dem mere og mere for hver gang. Og de bliver jo aldrig ringere«. Der er som regel tale om korte historier, og de er, ligesom de historier Jens har sat på tryk, præget af fantasi, indlevelsesevne og humor. En historie har det med at føre flere med sig, så det er med god grund, at Jens let bliver midtpunktet i et selskab. Som fortæller befinder han sig nok bedst, når han er i nogenlunde øjenhøjde med sine tilhørere, men han har også vist, at han kan holde en tilhørerskare fangen, når han står på en talerstol.

De allerfleste af de historier Jens fortæller, foregår i Grønland, men ikke dem allesammen. Jens kan fortælle både om egnes og andres oplevelser så levende, at det ikke er svært at se situationen for sig.

Jens på talerstolen ved et seminar i Århus 1987.

Han kan også fortælle selvironisk, og jeg vil slutte med at referere en sådan historie. Det er nu snart 30 år siden, at Jens fortalte om et møde uden ord, som han havde haft med en japaner i København. Historien er måske ikke så velegnet til at sætte på tryk, da den ledsagende mimik var alt afgørende, men den kan tjene til at minde om, at selve fortællesituationen og måden en historie fremføres på, er af væsentlig betydning for, hvordan den virker på tilhørerne.

Jeg tror, det begyndte med, at Jens var kommet til at støde ind i en japaner, men japaneren bukkede i hvert fald for Jens, som automatisk bukkede lidt igen, hvorefter japaneren bukkede dybere, og Jens bukkede dybere. Japaneren bukkede igen og endnu dybere, og selv om de buk, Jens præsterede, ikke stod helt mål med japanerens, så syntes han dog, at situationen krævede, at også han bukkede dybere hver gang, og sådan fortsatte det. Jens illustrerede beretningen skiftevis med japanerens og sine egne buk, som han nøje afmålte efter historiens gang, så at han til sidst næsten bukkede til jorden, mens tilhørerne var ved at knække sammen af latter.

Til lykke Jens med tak for dine mange historier.